

ARKITEKTURPÄRLOR I SOLLEFTEÅ

av Per Strömberg

När kommunen år 2001 genomförde tävlingen ”Tyck om hus” vann det gamla Tingshuset i Sollefteå omröstningen som kommunens vackraste byggnad. Samma år korades den dessutom till ett av Sveriges tio vackraste hus i riksfinalen. Men vad är det som gör hus vackra? Är det färg och form? Dekorationer? Är det de goda minnena av vad som ägt rum i byggnaden? Eller är skönhet en konsekvens av att huset fungerar som det ska?

Om du skulle fråga Vitruvius, en av antiken stora tänkare inom arkitektur, skulle han ha svarat att skönhet utgör en speciell sida av arkitektur, utöver hållbarhet och funktion, exempelvis proportioner, dekorationer, form och färg. Om du i stället skulle fråga Le Corbusier, en framstående arkitekt som verkade för modern funktionalistisk arkitektur under 1900-talet, skulle han ha svarat att skönhet kommer av att byggnaden uppfyller sina viktigaste uppgifter, nämligen just hållbarhet och funktion, dvs. en vacker byggnad är den som fyller sin funktion.

Under 100 år har det byggts flera vackra byggnader i Sollefteå stad. Vissa byggnader är omtalade och synliga, andra är gömda och förglömda. Här är några arkitekturpärlor plockade ur guideboken Arkitektur i Sollefteå som kom ut år 2001. Vilka är dina arkitekturpärlor?

Apotekshuset

Om man frågar folk på stan vilken byggnad som är vackrast svarar vissa det s.k. Apotekshuset. Få arkitekter har spelat sådan stor roll för hur Sollefteå stad kom att se ut. År 1888 flyttade den unge arkitekten Lars Niklas Wahrgren

till Sollefteå som vid den tidpunkten redan tagit första steget att bli stad genom att upphöjas till municipalsamhälle. Apotekshuset blev hans första stora uppdrag, men också startskottet för den byggboom som varade i tjuugo år framåt. Uppdraget kom från den välbärgade apotekaren J G Askberg som beställde ett hus med kombinerad bostad och apotek, därav byggnadens tilltalsnamn.

Apotekshuset kan beskrivas som ett stilhistoriskt lapp-täcke med inspiration hämtad från den medeltida tegelarkitekturen: hängtorn i gotisk stil och rundbågefönster i romansk stil. Askberg lär ha hyst ett personligt intresse för medeltiden. Kanske var det han som var pådrivande att uppföra en imiterad medeltida borg av träplank och tyg på toppen av den resliga Borgnipan i Sollefteå inför Oskar II:s första besök i Sollefteå 1890? Kanske är det just denna medeltidsromantik som fortfarande tilltalar människor idag?

Apotekshuset påminner om Norstedts förlagspalats på Riddarholmen som var ett av 1880-talets stora byggprojekt i Stockholm. Det låg i tiden att bygga hus med torn och ut efter Strandvägen stod redan de första tornpalatsen på plats. Snart fick andra borgare, entreprenörer och bygg-

mästare smak för Askbergs tornbyggnad genom att likaledes pryda sina hus med torn utefter Storgatan.

I början av 1970-talet skulle den då nedslitna byggnaden rivas, men räddades av ett bevarandeprop anført av hembygdsvänner, däribland Tora Torell. Sollefteås svar på "almupproret" ledde till att Apotekshuset i stället byggdes ut till kommunbibliotek.

Tillbyggnaden från 1984, en modern tegelbyggnad med panoramautsikt över stadsparken, ritades av arkitekterna Anders Landström och Hans Göran Andersson för AOS arkitektkontor. Enligt arkitekterna försökte man skapa en ändamålsenlig byggnad utan att skada den gamla. AOS är även bekant genom om- och tillbyggnaden av Riksdagshuset på 1970-talet. Efter drygt 30 år kan man väl säga att den moderna utbyggnaden funnit sin plats intill medeltidsborgen som idag är byggnadsminne.

När vardagliga händelser som ägt rum på en plats sedimenteras och blir till minnen, blir byggnaderna också en del av våra liv. Extraordinära händelser blir till kuriosa. Till exempel figurerar Apotekshusets tillbyggnad i filmen "I rymden finns inga känslor" från 2010, regisserad av bygdens son Andreas Öhman.

Sollefteå tingshus

En annan ofta uppskattad byggnad är Tingshuset, ritad av arkitekten Folke Zettervall i fornnordisk stil. På samma sätt som Apotekshuset talar huset till betraktarens romantiska sida. Kring sekelskiftet 1900 fanns ett stort intresse för det nordiska och nationella kulturarvet. I byggnadskonsten sökte man historiska förebilder i vikingatidens och den tidiga medeltidens formvärld. I nationalromantisk anda lät sig Zettervall inspireras av norska stavkyrkor och härbren i

tjätat trä. Den stora tingssalens takbjälkar dekorerades med drakhuvuden. Zettervall ritade även möblerna i vikingastil. Uppenbarligen ville han utforma mötessalen till en fornnordisk gästbudsal, där man, precis som vid vikingarnas ting, kunde avgöra tvister och upprätthålla ordning.

Stora fönster kastar in ljus från väggen bakom domarpodiet. Som domare kunde man då följa vittnens och anklagades minspel och därmed avgöra deras trovärdighet, samtidigt som förhörda fick svårt att se de dömandes ansikten i motljuset. Vid trappan till Tingshuset möts man av två grandiosa granitstenar huggna med runliknande textslingor som bygger på fornnordiska ordspråk: "Ho som agalös lefver och lagalös han hederlös dör". Taknockarna kröns av djurhuvuden och symbolen för rättvisan: vågskålen.

Sollefteå Tingshus är idag byggnadsminne och korad till en av Sveriges vackraste byggnader. I samband med att tingshuset uppfördes ritade Folke Zettervall även två präktiga villor intill, men också den stora stentrappan nedanför järnvägsstationen. Arkitekten har verkligen satt sin prägel i Ådalen. År 1913 invigdes tingshuset i Nyland för Boteå tingslag – ännu ett av Zettervalls verk.

Lillängets gymnastikhus

I Sollefteå finns också anonyma byggnader som man lätt förbiser eftersom de inte gör så mycket väsen om sig. Lillängets gymnastiksal är ett exempel på detta. Den är en av Sollefteås finaste exempel på s.k. tjugotalssklassicism, dvs. den epok under 1920-talet som man lät sig inspireras av 1700-talets avskalade byggnadskultur. Byggnaden ritades år 1932 av en av de ledande skolarkitekterna i Sverige: Georg Alfred Nilsson. Lillängets gymnastikhus påmin-

ner mycket om Norra kommunala mellanskolan (1925-27) – idag Fridhemsplans gymnasium i Stockholm. Båda fasaderna har nämligen samma rödbruna terrasitputs och runda rosettornament. Sättet att placera fönstren på rad är också snarlikt. De är nämligen ritade av samma arkitekt.

Gavelfasadens fyra stora pilastrar skapar tyngd åt byggnaden likt en tempelentré. Under denna epok ville man genom pelare och kolonner i arkitekturen åstadkomma en monumental känsla som kunde skänka dignitet åt publika byggnader. Genom nybygget på Lillänget kunde skolan ersätta de gamla provisoriska gymnastiklokalerna med två nya lärosalar. Ta en extra titt när du passerar gymnastiksalen nästa gång!

Nipstaden

I Sollefteå finns också fina exempel på stadsbyggande efter kriget. På en av de för Sollefteå så karaktäristiska terrassavsatserna uppförde man bostadsområdet Nipstaden år 1949 efter ritningar av Anders Tengbom. Tengboms är ett stort och erkänt arkitektkontor som fått många uppdrag genom åren, i synnerhet Stockholm där man bl.a. ritade andra Hötorgsskrapan (1960). Tengbom ville ge området en prägel av en avslutad och luftig samhällsbildning runt en omsluten park med lekplats. Det finns en genomgående folkhemstanke om att skapa gemenskap bland boende: ett grannskapsområde där det skulle finnas viss grundläggande service. I nordväst utformades till exempel entrén till området som en torgbildning för butik, kiosk samt uteservering.

Nipstaden består av fyra lamellhus i två våningar och tre punkthus i fyra våningar, fritt placerade med en hänförande utsikt mot norr. Båda hustyperna var vanliga i Sve-

rige efter andra världskriget och fungerade som förebild i återuppbyggandet av det krigshärjade Europa. Väggarna var putsade med spritputs i en mustig färgskala – rött, grönt och beige – medan fönsteromfattningarna hade vit slätputs.

Trots att färgerna har förändrats med åren har området behållit sitt särpräglade utseende. Denna typ av vardaglig arkitektur har också sin charm. Moderna, ganska lågmälda och oansenliga byggnader som Nipstadens har sin egen genomtänkta estetik som appellerar till boende och förbipasserande. Kan man kalla arkitekturen i kvarteret Nipstaden för stilla vardagsestetik?

Prästgården

Nils Tesch är en av flera namnkunniga arkitekter som gästspelat i Sollefteå. År 1963 fick han uppdraget att tillsammans med arkitekten Lars Magnus Giertz rita en ny prästgård på platsen för den nedbrunna. Prästgården är ett modernt och stramt hus samtidigt som man skönjer drag av äldre mangårdsbyggnad. Kombinationen att som här använda lättbetong och träpanel är ovanlig, även om han tidigare använde samma kombination till sitt eget hus vid Drottningholm. Taket är klätt med falsad kopparplåt för att harmonisera med kyrkans koppartak. Takfoten är kort som i många andra av arkitektens villabyggnader vilket ger ett nätt intryck.

Tesch ville skapa ljusa och ombonade rum. Därför förlades som här fönstren i nivå med fasadytan – med djupare fönstersmygar inne i stället. Inomhus skapades hemtrevnad genom kalkstensgolv och parkett i linjemönster. En finess är att ena gaveln är sammanbyggd med uthusförrådet, vilket skapar en skyddad uteplats.

Prästgården är ett välbevarat, unikt exempel på Teschs arkitektur. Men arkitekten var inte obekant med staden då han tidigare ritat bostadslängor i kv. Rönnen (1942), Vallåkersgatan. I samband med det anlätades han också till att rita en överlärarebostad (Skolgränd 1) samt Villa Lysinger (Villagatan 8). Den senare blev en tidig föregångare till hans senare villaritande; en timid enplansvilla med god planlösning och ljusintag främst mot söder via fönster, typiska för arkitekten. Teschs arkitektur brukar karaktäriseras som en förening mellan modern och traditionell byggnadskonst. Visst har Tesch lyckats med att göra en finstämd och modern omtolkning av hur en prästgård kan se ut?

Gudlav Bilderskolan

Det har hänt att förbipasserande förväxlat Gudlav Bilderskolan med en fabrik. Men Gudlav Bilderskolan har också sin egen säregna skönhet. Inte minst är den unik i sitt slag. I byggnaden ryms många sociala och humanistiska tankar typiska för 1970-talet. Man kan därför säga att GB-skolan är en humanistisk kunskapsfabrik såväl som ett karaktärsfullt monument över 70-talet. Idén var att bygga en funktionell, handikappanpassad skola mot segregering. Rektor Sigfrid Fahlén var eldsjäl och inspiratören medan Gösta Hansi på Jan Thurfjells arkitektkontor ritade byggnaden.

Under planeringen av gymnasiet omsattes flera nya idéer. Man knöt gymnastiksalen närmare huvudbyggnaden och prövade nya byggsystem med förändringsbara gipsväggar. De färgstarka interiörerna utformades av inredningsarkitekten Torsten Edholmer tillsammans med Hansi: "Färgen släpptes fri, då tog man i så att man storknade", lär arkitekten ha sagt. Edholmer ritade även möbler

till det centrala biblioteket och kafeterian. Till skrivsalen specialsyddes draperier och alla rum fick textilier. Konstnären Atti Johansson gav ytterligare liv åt korridorerna med konstverk i starka kulörer som på sätt och vis anknyter till byggnaden som kunskapsfabrik.

Efter en tid togs planarbetet över av arkitekt Olof Låhdet, som valde korrugerad aluminiumplåt till fasadmateriäl. Ett vanligt öknamn på skolan är "hjärnblödningen", med avseende på fasadens ursprungligen, illröda färg. Mot den tänkte sig Atti Johansson fem stora pennor i hennes symboliska färger. Pennorna är en manifestation för det skrivna ordet och en hyllning till arbetareförfattaren Ivar Lo-Johansson.

GB-skolan är ett fantastiskt exempel på modernistisk arkitektur med offentlig konst som sollefteåborna borde värna. Om 100 år är kanske skolan en representant för en guldålder. Framtiden får utvisa om GB återigen kommer att fyllas av vetgiriga gymnasister. Idag står byggnaden tom i väntan på renovering. Visst förtjänar gymnasiebyggnaden en chans till?

Econova/Cabovalen

I "Tyck om hus"-tävlingen år 2001 var Econova på Risön en av kandidaterna att väljas till kommunens vackraste moderna hus. Econova uppfördes ursprungligen 1998-99 som ett naturhus och planetarium på Mullerikets område: Friuftsfrämjandets upplevelseland i Sollefteå. Meningen var att lokalerna skulle inrymma olika verksamheter för turism och utbildning. Idag fungerar Econova som entrébyggnad åt Sollefteå camping vilket är en bra lösning då Mulleriket inte utvecklades sig som man hade tänkt.

Grundidén till Econova kommer från den välrenomme-

rade arkitekten Per Persson, som även ritat SVARs arkivbyggnad i Ramsle. Persson utgick ifrån tre grundteman: Himlen, Jorden och Underjorden. Enligt arkitekten skulle kupolen ge intryck av en nedfallen himlakropp, i vilken en stjärnhimmel kan projiceras inför 85 sittplatser. Kupolen skulle omges av en Saturnus-ring. I Underjorden skulle man lära sig om jordens tillblivelse på film. Med tanke på älvens närhet gjordes källarplanet säkert för ev. översväm-

ningar. I entrén anlades en porlande inomhusbäck, vilken representerade ett av de fyra elementen i byggnaden. Huset byggdes med kretsloppstänkande i Skogsmulles anda.

Den fantasifulla byggnaden är verkligen ett fint tillskott till stadens siluett. Det hade varit en än mer spektakulär byggnad om den hade fått sin tilltänkta Saturnus-ring. Men kanske passar den idag bättre som en gigantisk flodpärla längs älven, en riktig arkitekturpärla i Ådalen.

Tre frågor till Gunilla West, Sollefteå:

Vilken byggnad tycker du är vackrast i Sollefteå stad?

De flesta vackra husen som byggts i stan verkar vara från slutet av förra århundradet och där finns en del att välja på, t. ex. Tingshuset, Posthuset,

Apotekshuset m. fl. Men jag tror att jag väljer Hemslöjds- huset som Sollefteås vackraste hus. Det är inte så pompöst som de övriga husen och har en glädjefull snickeri- utsmyckning som kom fram tydligare när huset målades om för ett antal år sedan.

Vilken modern byggnad tycker du bäst om i Sollefteå stad?

Senare arkitektur är lite svårare. Någon nyproduktion i större skala har tyvärr inte ägt rum på många år och det är med ett visst vemod man tittar på den plåtlåda som ICA fått bygga. Men jag väljer Polishuset. Jag tycker man har lyckats med att få huset, trots sin storlek, att smälta fint in på sin plats vid älven. Dess avskalade exteriör är dessutom tilltalande i min mening.

Vilken byggnad skulle du vilja se i Sollefteå i framtiden?

Ett hus som jag skulle vilja se och som verkligen skulle behövas i Sollefteå är en fritidsgård i vacker arkitektur med plats för alla slag av aktiviteter och för alla ungdomar! Ett hus som ungdomarna själva skulle få vara med och utforma till innehåll och utseende – och ta ansvar för. Varför inte på platsen där gamla badhuset låg?

Tre frågor till Lars Blomquist, Sollefteå:

Vilken byggnad tycker du är vackrast i Sollefteå stad?

Appelbergs. Inte för dagens tråkiga fasad utan för den pärla huset en gång var och som jag hoppas det en gång i framtiden åter får bli. Den otroligt vackert utsmyckade sekelskiftsfasaden med torn och fantastiska interiörer borde vi alla i kommunen hjälpas åt att få tillbaka! Med dess centrala läge så är Hotell Appelberg verkligen viktig för stadsbilden.

Vilken modern byggnad tycker du bäst om i Sollefteå stad?

Kraftverket... Lika mycket som jag naturligtvis önskar att det aldrig hade uppförts, lika mycket är jag imponerad av hur vacker den mjuka bågen ser ut från så många synvinklar i staden. Att kraftverket sedan är vackert och rogivande på kvällen med sitt norrsken och sin spira gör att jag lägger min röst där!

Vilken byggnad skulle du vilja se i Sollefteå i framtiden?

Ett återuppfört Pettersborg! Inte nödvändigtvis i samma stil, men en rejält ståtlig året runt restaurang och gärna ett mindre hotell. Med denna fantastiska utsikt över staden och älven så skulle det verkligen vara spännande.